

POWSZECHNA HISTORIA PRAWA

- prawo spadkowe

(1) wprowadzenie

dr Jan Halberda

SPADEK/SPADKOBRAWNIE

- **Spadek** to **majątek** po zmarłym (prawa i obowiązki), **spadkobranie** = *hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius quod defunctus habuerit.*
- § 1922 (BGB). Ze śmiercią osoby (otwarcie się spadku) przechodzi jej majątek (spadek) jako całość na jedną lub więcej innych osób (spadkobiercy).

TENDENCJE

- Spadek/spadkobranie **związane są z własnością indywidualną**. Kiedy prawo traktowało majątek jako własność rodu, to nie było mowy o prawie spadkowym.
- (Podstawa) Najpierw dziedziczenie ustawowe, potem możliwość modyfikowania tego porządku w drodze testamentu.
- (Zakres) Najpierw ruchomości, potem też nieruchomości, najpierw te nabyte, potem też dziedziczone .

PODSTAWA POWOŁANIA

Dziedziczenie:

- ustawowe
- testamentowe
- kontraktowe

Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest - rzymska zasada, która została przełamana już w prawie średniowiecznym.

PARTYKULARYZM PRAWA SPADKOWEGO

- Geograficzny i stanowy

Przykładowe różnice -

- Podstawa powołania,
- Kolejność spadkobrania,
- Ograniczenia ze względu na płeć,
- Przedmiot dziedziczenia – ruchomości / nieruchomości / alodia / lenna.

POWSZECHNA HISTORIA PRAWA

- prawo spadkowe

(2) dziedziczenie ustawowe

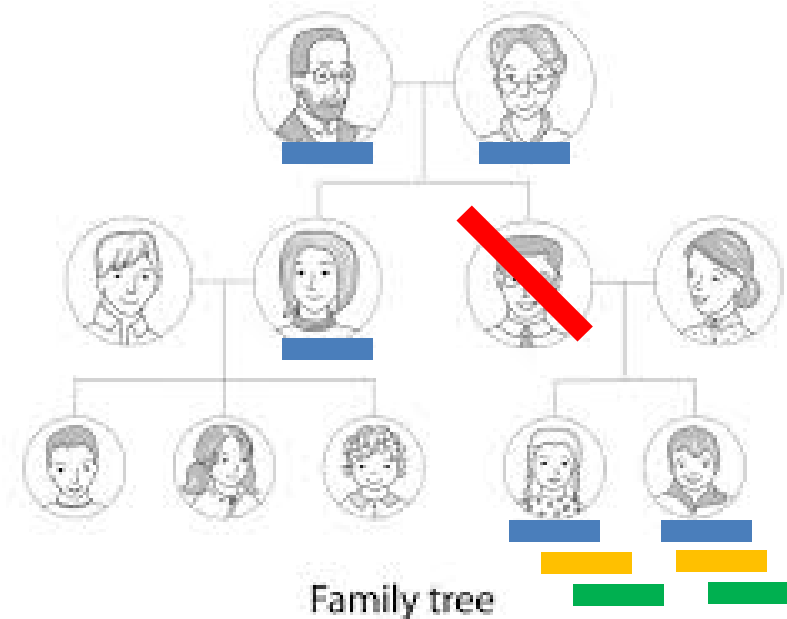
dr Jan Halberda

PORZĄDKI DZIEDZICZENIA

- decyduje stopień pokrewieństwa:
- Grupy: klasy, koła, kręgi, parantele,
- Porządek rzymski – **klasy**:
  1. zstępni,
  2. wstępni i rodzeństwo z dziećmi,
  3. rodzeństwo przyrodnie z dziećmi,
  4. krewni (tak w prawach miejskich, w Landrechcie)

PORZĄDKI DZIEDZICZENIA

- Sasi – **koła**: 1. dzieci, rodzice, rodzeństwo, 2. dalsi krewni do VII stopnia komp. rzymskiej,
- Frankowie – **parantele** (współcześnie w ABGB VI, od 1914 r. IV, w BGB III, w polskim kc II, od 2009 r. III).

DALSI KREWNI

- Ograniczenia kręgu krewnych z uwagi na „śmiejących się spadkobierców”.

A CO W BRAKU KREWNYCH?

- Spadek staje się **kadukiem** = puścizną i przypada królowi, seniorowi, panu feudalnemu.

Ewentualnie –

- dziedziczenie nadzwyczajne w Landrechcie – małżonek i dzieci nieślubne (ale po matce dziedziczyły równo),
- dziedzicze nieporządkowi w Code civil – małżonek, dzieci nieślubne uznane (w zbiegu z krewnymi, ale mniejszy udział: $1/3$, $1/2$, $3/4$), państwo.

DZIEDZICE NIEPORZĄDKOWI

- Art. 723 (Kodeks Napoleona). Prawo urzędu porządek spadku między dziedzicami prawem: gdyby takich nie było, to dobra przechodzą do dzieci naturalnych; potem do małżonka, który przeżył, a gdyby i tego nie było, to do narodu.
- Art. 724. Prawi dziedzice obeymują przez sam skutek prawa swego, dobra, prawa, i wszelkie sprawy umarłego, z obowiązkiem zaspokoienia wszelkich ciężarów spadku: naturalne dzieci, małżonek, który przeżył, i naród powinni wyrobić, aby przez sąd wprowadzeni byli w posiadanie, podług form, które oznaczone będą.

DZIEDZICZENIE KOBIET

Równouprawnienie (prawo rzymskie, kanoniczne, prawo od XIX w., nawet *Code civil*).

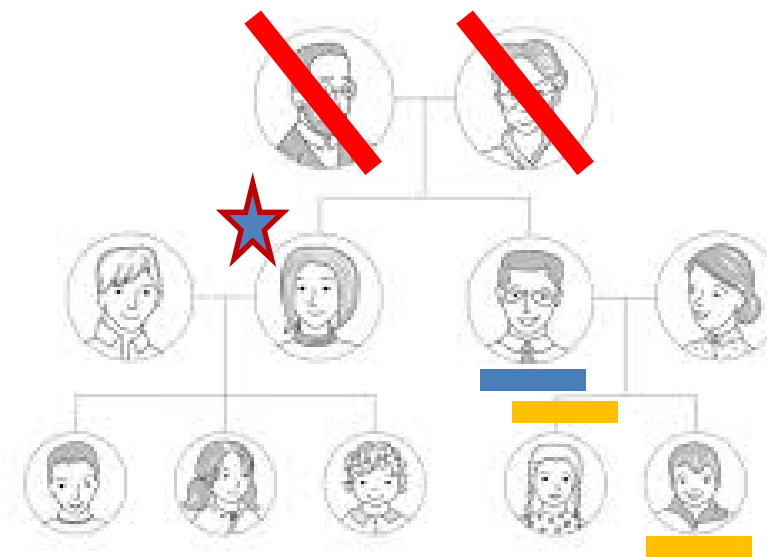
Dyskryminacja kobiet (prawa germańskie, to zasada w średniowieczu, z czasem dot. tylko nieruchomości)

DYSKRYMINACJA W ŚREDNIOWIECZU

1. **Sasi** – krewny tego samego stopnia wyklucza kobietę (pr. polskie, longobardzkie),
2. **Frankowie rybuarscy** – krewny jakiegokolwiek stopnia wyklucza kobietę,
3. **Frankowie saliccy** – kobieta nie może dziedziczyć nieruchomości w ogóle,

(W Polsce od XVII w. czwarcizna – córki dziedziczą $\frac{1}{4}$ po ojcu, a po matce równo.)

Family tree

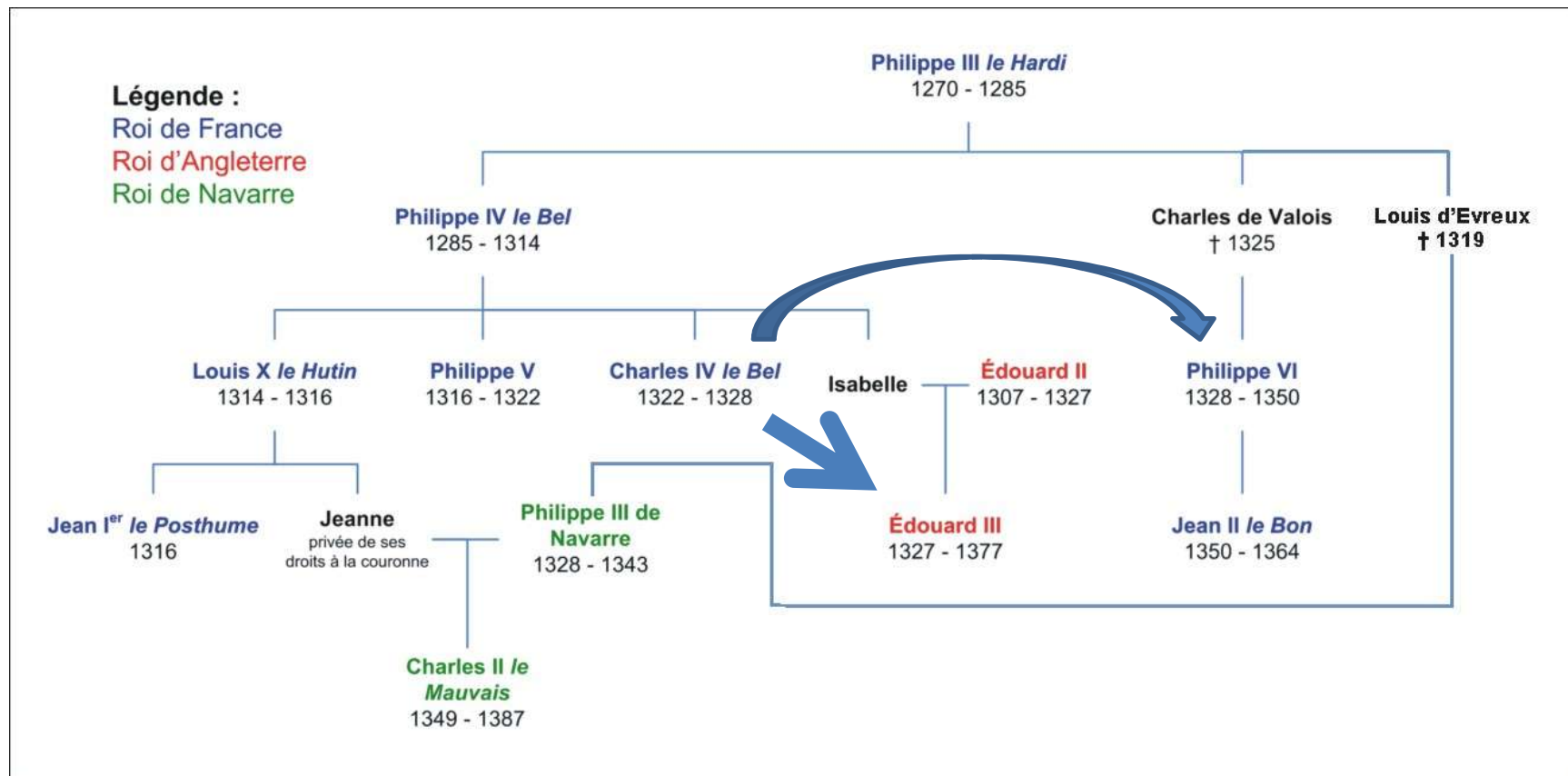
DYSKRYMINACJA W ŚREDNIOWIECZU

Fig. 7.—The King of the Franks, in the midst of the Military Chiefs who formed his *Treuga*, or armed Court, dictates the Salic Law (Code of the Barbaric Laws).—Fac-simile of a Miniature in the "Chronicles of St. Denis," a Manuscript of the Fourteenth Century (Library of the Arsenal).

- Przepis *de alode* w prawie *Franków salickich*: „Jednak z ziemi salickiej żadna część dziedzictwa nie może przejść na kobietę i cała ziemia należąca do spadku przechodzi na spadkobierców męskich.”
- Prawno-rodzinna „geneza” wojny stuletniej →

DYSKRYMINACJA W ŚREDNIOWIECZU

RÓWNOUPRAWNIENIE W XIX W.

- Art. 745 (Kodeks Napoleona).
Dzieci, albo ich zstępni, biorą spadek po oycu swoim i matce, dziadach, babach i innych wstępnych, bez różnicy płci albo pierworodztwa, i nawet bez względu na pochodzenie z różnych małżeństw.

NIEDZIEDZICZENIE MAŁŻONKA

- Surogatem dziedziczenia są przesunięcia na tle majątkowego małżeńskiego.
- Ochrona majątku rodowego.
- Mąż jednak dziedziczył w niektórych prawach miejskich (Lubeka, XIII w.) i wiejskich.

DZIEDZICZENIE MAŁŻONKA

- **Zmiana zasady w XIX w.:**
  - Code civil (nieporządkowy, reformy w II poł. XX w.),
  - ABGB (w zbiegu z dziećmi - użytkowanie $\frac{1}{4}$, a przy więcej niż 3 tyle co inne dziecko; w zbiegu z innymi krewnymi - własność, nowele 1914-1916),
  - BGB (własność $\frac{1}{4}$ -1 - w zależności wraz z kim dziedziczy).

DZIEDZICZENIE MAŁŻONKA

- §. 757 (ABGB). Małżonkowi spadkodawcy przy życiu pozostałemu, bez względu czyli swój własny majątek posiada lub przeciwnie, należy się równa część dziedzictwa z każdym dziecią, jeżeli jest ich troje lub więcej; jeżeli zaś mniej jest dzieci niż troje, natenczas należy mu się czwarta część spadku do dożywotniego używania, a własność tej części zostaje przy dzieciach.

POZOSTAŁE ZASADY SPADKOWE

- **Sukcesja powrotna** (*materna-maternis, paterna-paternis*) – dot. rodziców i krewnych bocznych
- ***Succesio descendit non ascendit*** (brak dziedziczenia rodziców, pr.feudalne, francuskie/angielskie); We Francji rodzice nie dziedziczyli dóbr rodowych i lennych, a dziedziczyli nabyte i ruchomości.
- **Reprezentacja spadkowa** (*ius repraesentationis*)

POZOSTAŁE ZASADY SPADKOWE

- **Primogenitura i niepodzielność spadku w średniowieczu** – zwłaszcza w prawie feudalnym.
  - *Fraragium* – najstarszy syn bierze całe lenno i puszcza dalej części młodszym braciom;
  - *Paragium* – lenno otrzymują w części bracia, ale na zewnątrz występują jako jedność;

POZOSTAŁE ZASADY SPADKOWE

- **W XIX w. trend ku wyrównywaniu praw spadkowych** (młodszych braci i synów; ale potem też: kobiet, dzieci nieślubnych).
- Przepisy o podzielności spadku.
- Pozostałość w/w to fideikomisy familijne (ABGB, Landrecht) / majoraty (Code civil) / podobne do ordynacji. Zasady dziedziczenia kształtowane przez „fundatora”:
primogenitura, seniorat, majorat.

NABYCIE SPADKU

- Z mocy prawa – najbliżsi krewni,
- Z mocy orzeczenia – dalsi, dziedzice nieporządkowi *W code civil* (konieczne było powództwo),
- Z mocy ugody – polska praktyka (dział spadku, wykrawanie części).

POWSZECHNA HISTORIA PRAWA

- prawo spadkowe

(3) dziedziczenie testamentowe i kontraktowe

dr Jan Halberda

TENDENCJE

- W prawie rzymskim – dominacja testowania.
- W prawach germańskich – początkowo tylko w formie **adopcji** dla samotnych.
- Później następuje rozwój testowania **pod wpływem kościoła** (od XII w.)
  - testament jako środek dyspozycji majątkiem, ale też zbawienia duszy (*pro remedio animae*); ochrona „słabszych”.

TENDENCJE

- Rozszerzenie swobody testowania
- Koncepcja adopcji Chrystusa (ok. XII w.)
- Część swobodna
- Wzrost majątku kościoła

- Ograniczenia
- Ustawy amortyzacyjne; w Rzeczypospolitej zwłaszcza w XVI w.;
- Obchodzenie prawa w drodze np. tysiącletniej dzierżawy.a

FORMA TESTAMENTU

- Ustny lub pisemny, przy świadkach (najlepiej gdy był nim duchowny),
- Odformalizowany w pr. kanonicznym
- Prywatny lub publiczny = urzędowy (gdy chodzi o nieruchomości – w księgach miejskich, w sądzie),
- Otwarty lub zamknięty (tajemny),
- Szczególne: wzajemny (małżonków) i wspólny.

TREŚĆ TESTAMENTU

- Czy trzeba w nim ustanowić lub wydziedziczyć dziedzica?
- W północnej Francji zakaz ustanawiania dziedzica (można było tylko zapisać pewne rzeczy w testamencie), z kolei w południowej Francji nakaz.
- Czy przedmiotem rozrządzeń są udziały czy rzeczy *in natura*?
- Testament i kodycył.

TREŚĆ TESTAMENTU

§. 553 (ABGB). Jeżeli rozporządzenie ostatniej woli obejmuje ustanowienie dziedzica, nazywa się testamentem; jeżeli zaś inne tylko zawiera postanowienia, zowie się kodycylem.

OGRANICZENIA PODMIOTOWE

- Art. 907 (Kodeks Napoleona). Małoletni choćby miał lat szesnaście, nie może rozporządzać, nawet przez testament, na pożytek swojego opiekuna.
- Art. 909. Doktorowie, Chirurgo-
wie, Urzędnicy zdrowia, i Apteka-
rze, którzy mieli staranie około
osoby w jey chorobie, w której
umarła, nie mogą odnosić korzyści z rozporządzeń
między żyjącymi, lub testamentowych, iakie ta
osoba w ciągu choroby swoiey na ich korzyść
uczyniła.

ZACHOWEK I REZERWA (1)

	Zachowek	Rezerwa
Rozwój i zastosowanie	Na podstawie prawa rzymskiego, stosowany na obszarze wpływu niemieckiej kultury prawnej (ABGB, BGB, k.c. z 1964 – art. 991).	Na podstawie prawa germańskiego, stosowana we Francji (<i>Code civil</i>). W ZGB odpowiednikiem instytucji rezerwy jest część obowiązkowa .

ZACHOWEK I REZERWA (2)

	Zachówek	Rezerwa
Kiedy przysługiwało roszczenie?	<p>W razie nieuwzględnienia bądź niepełnego uwzględnienia w testamencie praw dziedzica koniecznego, czyli:</p> <p>BGB: dzieci, wnuki, rodzice, <u>małżonek</u>,</p> <p>ABGB: dzieci lub rodzice.</p> <p>Przesłanki wydziedziczenia: np. pokrzywdzenie spadkodawcy, odstępstwo od wiary (ABGB).</p>	<p>W razie naruszenia przez testatora części majątku („zarezerwowanej”), którą nie mógł dysponować i którą musiał przeznaczyć dziedzicom koniecznym.</p>

ZACHOWEK I REZERWA (3)

	Zachowek	Rezerwa
Jakie roszczenie ?	Dziedzic konieczny mógł wystąpić z roszczeniem obligacyjnym do dziedzica testamentowego.	Dziedzicowi koniecznemu przysługiwało roszczenie rzeczowe do dziedzica testamentowego, a ewentualnie też do obdarowanych przez testatora.

ZACHOWEK I REZERWA (4)

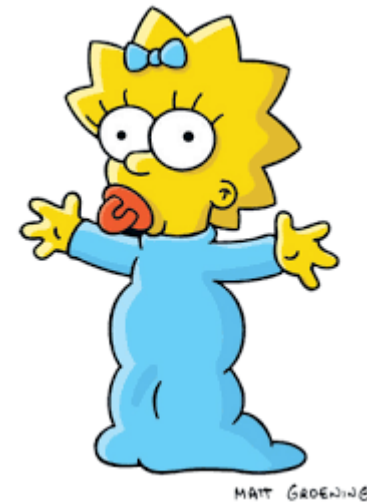
	Zachowek	Rezerwa
Przedmiot roszczenia: o co ?	Zazwyczaj o połowę części (w prawie rzymskim o <i>quarta Falcidia</i>) jaką by dziedzic konieczny otrzymał w razie braku testamentu.	O zmniejszenie zapisów, a nawet darowizn dokonanych za życia, w stosunku do każdego, kto skorzystał na naruszeniu części majątku.

ZACHOWEK I REZERWA (5)

	Zachowek	Rezerwa
Skutki	System zachowku nie prowadzi do rozdrobnienia majątku, bo roszczenie obligacyjne jest skierowane na pieniądze, a nie na np. część nieruchomości.	System rezerwy prowadzi do rozdrobnienia majątków: roszczenie rzeczowe skierowane jest na konkretną część majątku.

REZERWA

- Art. 913 (Kodeks Napoleona).
Szczerobliwości, bądź przez akta między żyjącymi, bądź przez testament, nie mogą przewyższać połowy majątku osoby rozporządzającej, jeżeli jedno tylko dziecko prawe po śmierci swojej zostawia; trzeciej części, jeżeli zostawia dwoje dzieci; czwartej części, jeżeli ich zostawia troje, albo większą liczbę.

ZACHOWEK

§ 2303 (BGB). Jeżeli potomek spadkodawcy zostanie rozporządzeniem na wypadek śmierci wykluczony od dziedziczenia, może on żądać od spadkobiercy zachowku.

Zachowek stanowi połowę wartości ustawowej części spadkowej.

To samo prawo przysługuje rodzicom i małżonkowi spadkodawcy, gdy rozporządzeniem na wypadek śmierci wykluczono ich od dziedziczenia.

DZIEDZICZENIE KONTRAKTOWE

- Kodeksy niemieckie (Landrecht, ABGB, BGB, ZGB).
- Dwustronny kontrakt dziedziczenia.
- Głównie między małżonkami.

TESTAMENT I UMOWA

- § 1937 (BGB). Spadkodawca może ustanowić spadkobiercę jednostronnem rozporządzeniem na wypadek śmierci (testament, rozporządzenie ostatniej woli).
- § 1941. Spadkodawca może przez umowę ustanowić spadkobiercę tudzież poczynić zapisy i zlecenia (umowa dziedziczenia).

TESTAMENT WSPÓLNY

- § 2267 (BGB). Do sporządzenia testamentu wspólnego wystarcza, gdy jeden z małżonków sporządzi testament w formie tam przepisanej, a drugi małżonek doda oświadczenie, że testament ma być uważany za jego testament.